

Guia de famílies a famílies: i si eduquem sense sexisme?

Síntesi de la recerca

«Estereotips de gènere i estratègies familiars
de resistència a les normes: la creativitat de mares
i pares per a una educació no sexista»

**Diputació
Barcelona**

Autora
Alice Van den Bogaert

Índex

Introducció	4
1. Com construïm les socialitzacions del gènere?	8
2. Què ens bloqueja? Per què no aconseguim avançar? Creences, pors i límits	12
Creure que tot és superficial, només detalls	12
Creences	13
Límits interns	15
3. Què podem fer famílies i professionals?	18
1. Parlar-ne	18
2. El cos	20
3. Llenguatge i discurs	21
4. Imaginació	23
5. Espai	24

Introducció

Aquesta guia parteix dels resultats d'un treball d'investigació dut a terme en el marc de l'Ajut a la recerca de gènere Francesca Bonnemasion de l'any 2016. L'objectiu de la investigació ha estat tenir pistes per entendre els punts de vista de les famílies de Catalunya sobre el gènere i el sexisme. Per aconseguir-ho s'han entrevistat 56 persones sobre diferents qüestions relacionades amb l'educació i el sexisme, i s'han fet tallers participatius.

Aquesta guia de famílies a famílies té la voluntat de ser un document d'utilitat en la lluita contra les discriminacions de gènere, tant per a les famílies com per a professionals que treballen amb infants en serveis i entitats locals com ara les escoles, les associacions de famílies, els centres cívics, els esplais, els casals infantils i juvenils, els espais de criança, etc.

Què és el sexisme?

El sexisme és el sistema social i cultural que es basa en la valoració de les persones segons el sexe. Es fonamenta en una cultura que diferencia els sexes i els jerarquitzava, i amb això discrimina negativament les nenes i les dones.

Les conductes sexistes són difícils de detectar perquè, encara ara, estan molt arrelades en la societat i es produeixen «d'una manera natural» en la vida quotidiana. Per això, evidenciar-les i treballar per erradicar-les no és fàcil. El primer pas en aquesta tasca és la identificació. Hi pot haver sexisme en el tracte individual o com a pràctica social; sexisme encobert, que es manifesta amb la sobreprotecció, o sexisme hostil i violent, que és el més fàcil d'identificar.¹

El sexisme es construeix en la primera infància, amb components bàsicament emocionals, i per això les eines d'intervenció per a la igualtat adreçades a les famílies esdevenen una de les principals eines transformadores de les polítiques d'igualtat. Les famílies són un element clau en el treball sobre el sexisme, la reflexió i la transformació.

Moltes famílies consideren que, encara avui dia, hi ha sexisme a la nostra societat. Estan sorpreses de la bretxa salarial, sobtades per l'erotització de la submissió, revoltades per les violències masclistes. Si bé opinen que alguns aspectes han millorat, per exemple pel que fa a les lleis, en canvi constaten que en altres àmbits el sexisme va guanyant terreny i que encara som lluny de la igualtat.

¹ Generalitat de Catalunya. http://xtec.gencat.cat/web/.content/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/0071/a6206c9b-1c97-43e3-a48c-9ad0471a0dc1/6_sexisme_indicadors.pdf

Malgrat aquesta lectura realista, són nombroses les famílies que mostren dificultats per entendre la subtileza i l'impacte que el gènere té en les nostres vides quotidianes. A mesura que una criatura petita aprèn a comportar-se com un nen o com una nena aprèn a integrar aquesta identitat amb totes les conseqüències que comporta, emocionalment i corporalment. És un procés complex, invisible, creuat per altres factors de socialització, i no ens ha d'estranyar que la majoria de les persones adultes no en prenguin consciència, però creiem i observem que tenen totes les capacitats per adonar-se'n si se les acompanya en un procés de reflexió que en respecti les necessitats, els límits i les dificultats.

El primer pas per treballar amb les famílies, les associacions de famílies (en endavant AMPA/AFA) i els espais de criança és mostrar-los que no en jutjarem les opinions, les pors ni les actituds. Primer de tot hem de reconèixer que cada persona té la seva història, les seves ferides, les seves necessitats, el seu context de vida, les seves complicacions diàries, i que no totes les persones podem avançar de la mateixa manera, en la mateixa direcció ni al mateix ritme.

Aquest punt, que sembla obvi posat sobre el paper, no ho és tant en la pràctica. Constatem que les persones que han estat entrevistades en el marc de la recerca insisteixen molt en la necessitat de sentir-se respectades amb totes les seves particularitats quan parlem d'educació.

Com hem de començar, doncs? Un dels punts fonamentals del sexisme rau en les emocions i en la repressió de les emocions. Aquesta educació emocional diferenciada és un dels factors que permet el manteniment del sexisme com a estructura social, ja que funciona d'una manera subtil i coercitiva per assegurar la perpetuació dels rols de gènere, amb totes les conseqüències que comporta en la construcció de la persona, la confiança en si mateixa, l'autoestima i l'assertivitat, entre d'altres.

En el nucli del sexisme hi ha les emocions que aprenem des que som infants

Però les persones que han participat en les entrevistes i els tallers per a l'estudi han mostrat una falta de consciència en aquest punt tan primordial, ja que molt poques famílies perceben que les emocions són en el cor del sexisme, i molt poques són capaces d'apreciar l'educació diferenciada que es fa segons el sexe.

Les mostres de cultura sexista no són detalls superficials

Aquesta realitat podria ser un dels punts de partida per treballar contra el sexisme: comprendre la centralitat de les emocions, entendre el sentit d'analitzar la cultura sexista que ens envolta (llibres, pel·lícules, joguines, roba, etc.) en comptes de considerar que són només detalls superficials.

El sexisme és cosa de totes i de tots

Una altra constatació que s'imposa: cal una consciència global del sexisme entre les famílies. Les famílies conceptualitzen el sexisme de manera individualista, i els seus raonaments

giren entorn de les criatures. Les seves preocupacions se centren en la protecció de filles i fills de les violències masculines. Poques famílies es preocupen d'educar les criatures en igualtat i són realment escasses les que tenen una visió més àmplia més enllà de l'àmbit domèstic.

Per acompanyar les famílies és imprescindible fomentar el diàleg entre els diferents agents que tenen un paper en les polítiques locals de proximitat, com ara les AMPA/AFA, les escoles, les llars d'infants, els espais de criança; però també els espais familiars i els espais de lleure, que en el procés de transformació social han de tenir cura del respecte per la particularitat de cada persona. D'aquesta manera, compartint les inquietuds i els dubtes, comparant-ne les pors i els desitjos, les famílies es poden adonar de com el gènere impregna transversalment el dia a dia. Aspectes que pensaven tan íntims i personals es revelen, per la simple comparació amb altres famílies, com uns patrons comuns de gènere. A més, en expressar-se amb temps i en confiança poden arribar a formular les contradiccions que porten a dins, els seus límits i els seus conflictes interns. Aquests són els punts que hem de buscar, perquè són «nusos» a partir dels quals cada persona pot reflexionar i transformar-se al seu ritme, a partir de la seva realitat concreta. Finalment, el diàleg permet l'intercanvi de solucions, de bones pràctiques, i anima a buscar més estratègies, més creativitat per lluitar en el dia a dia contra el sexisme. Treballar a partir d'aquest optimisme és fonamental, ja que, si no, les famílies es poden desanimar davant d'una feina tan feixuga com la lluita per la igualtat.

Per què els nens i les nenes es comporten de manera diferent? Per què tenen gustos diferents? És natural o és un fet construït per la societat?

Les criatures no aprenen a «ser nen» o «ser nena» d'una manera directa, sinó que ho aprenen a través de milers de petites coses, discretes, pràctiques, sovint no verbals.

És un aprenentatge que travessa tots els camps en què l'infant es construeix, on aprèn a teixir les relacions amb els i les altres i amb si mateix: el cos, la manera de parlar, les informacions que rep, el que veu i sent, els límits que li posem, les emocions que li permetem expressar o sentir i les que no, les etiquetes que li assignem, el que el convidem a imaginar o a somiar. No és un aprenentatge d'idees directament, sinó que és un aprenentatge fet de gestos, de reflexos, de jocs, d'ús de l'espai, de roba, de joguines... Les persones aprenen a ser noi o noia en qualsevol àmbit de la seva vida, des que neixen –de fet, les expectatives que tenim comencen molt abans del naixement de la nena o el nen, i això ja marca–, però també al llarg de la vida. Integren tan bé aquest aprenentatge que després ens sembla que és natural o innat.

Atribuïm a cada sexe una sèrie de qualitats suposadament intrínseques (naturals, innates), i després tota la gràcia és fer coincidir cada petita persona amb aquestes idees, segons si és nen o nena, amb l'objectiu que creixi «normal». És un peix que es mossega la cua. Aquest aprenentatge és molt ràpid i la majoria de les persones especialistes en aquest tema opinen que els gustos no són innats, sinó que són respostes als missatges subtils de la família i la societat. Recordem que les criatures són veritables esponges.

Però no és un aprenentatge passiu; les criatures són actives en aquest procés: seleccionen, s'apropien, transformen o eviten les restriccions socials, les normes, les regles. De fet, la

socialització és en un doble sentit: la família socialitza la criatura i, a la vegada, la criatura socialitza la família. L'infant porta a casa els inputs que rep de l'escola, de les amistats de l'escola, del centre cívic o de l'equipament esportiu del barri o del poble, o dels mitjans de comunicació de massa, i amb això contribueix fortament a modificar les actituds i les representacions de mares i pares.

En aquest procés complex i de doble sentit, les característiques que s'ajusten al que s'espera de l'infant són rebudes positivament, tant per la família com per la resta de l'entorn, i així troben un clima propici per desenvolupar-se «lliurement».

En canvi, les actituds que s'aparten de les normes implícites topen amb l'oposició –visible o discreta, conscient o inconscient– de l'entorn, d'una manera més o menys subtil però molt persistent, i aleshores són reprimides, són poc desenvolupades o, per contra, generen un conflicte constant entre la criatura i la família. Una manera de reprimir durament la criatura és fer-li creure que ha de canviar, que si no canvia no se l'estimarà, que no aprovarà mai de la vida, que causarà problemes a la família, per exemple. I aquestes són amenaces molt potents.

A més a més, aquesta socialització de gènere està imbricada amb altres processos de socialització. Una persona aprèn a construir-se segons el seu sexe, però també segons la cultura en què viu, la seva classe socioeconòmica, el color de la pell, la seva sexualitat, la seva època, les seves particularitats (alguna diversitat funcional o alguna malaltia, per exemple). Ser una noia avui en dia aquí no és el mateix que fa 200 anys, i ser una noia a França no és el mateix que ser una noia a l'Índia. No només les condicions de vida, les lleis i les responsabilitats canvien, sinó també la manera d'integrar què és ser noia, la manera de construir els gustos o la representació del propi cos, entre d'altres.

1. Com construïm les socialitzacions del gènere?

Què sabem sobre la socialització de gènere?

La socialització de gènere inclou els processos a través dels quals els individus aprenen a comportar-se segons el seu sexe, aprenen a sentir i a pensar segons les normes culturals i socials, aprenen també a veure el món a través del prisma de la diferència entre sexes. Així, aprenen a interpretar, classificar, diferenciar i comparar no tan sols els individus segons el seu sexe, sinó també tota la resta de l'entorn (les actituds, les emocions, els objectes, la roba, les joguines, els gestos, els esports, les feines, els espais, etc.) en una jerarquia social i simbòlica entre «masculí» i «femení».²

El que és invisible marca molt

L'exemple dels comentaris «innocents»:

Els comentaris positius, els afalagadors o els que volen animar, també tenen una gran influència. De fet, diverses investigacions han mostrat que les actituds, els comportaments i els rols de gènere s'ensenyen més a través d'aquest reforçament positiu que a través de sancions negatives. Dir a una nena «Que guapa que ets, ara que estàs neta!» pot tenir més força que de dir-li «No t'embrutis, que no queda bé per a una nena». Així, els nostres comentaris positius, els que busquen afalagar o animar les nostres criatures, poden tenir una doble cara, ja que les criatures busquen l'aprovació de les persones adultes. Insistir constantment sobre la bellesa d'una nena no és necessàriament positiu per a ella, perquè es pot convertir en una pressió per la perfecció, una etiqueta que la limita o una angoixa per mantenir aquell rol.

El reforçament positiu és molt visible en el tema de l'estètica, amb comentaris del tipus «Que guapa!», «Que mona!», i de dolçor amb «Que dolça!» pel que fa a les nenes. Per als nens, el reforçament positiu toca més els temes de la força i de la valentia, i es diuen coses com ara «Ostres, que fort!», «Quin nen més valent!», però a més hi afegim sovint la identificació de gènere, perquè no només li diem «Que fort que ets», sinó que diem «Que fort! Quin home! Això sí que és un home, molt bé, *tio!*». Així, se subratlla al nen constantment la necessitat de ser fort i de ser un «home de veritat».

² Bereni et al. 2012, p.108

L'exemple de les expectatives

Les nostres expectatives estan marcades pel gènere, i marquen els comportaments de les criatures. Per què? Doncs perquè el que esperem d'una persona està molt definit pel que considerem «normal», i això determina en gran manera els límits que posem i la manera de posar-los. Si considerem normal que els nens siguin molt indisiplinats, per exemple, els deixarem ser-ho. Però si considerem que les nenes normalment són més tranquil·les, ens costarà més aguantar una nena indisiplinada, i li posarem uns límits més estrictes. Així, els comportaments i els gustos infantils estan marcats, en part, pel que esperem de les criatures. En part, perquè evidentment hi ha altres factors que hi entren en joc; si no, seria massa fàcil educar les criatures. També pot ser que esperem d'una criatura que trenqui amb algunes normes, que no es comporti com la resta de la societat espera que ho faci, que no es conformi amb els estereotips o amb el sistema escolar, per exemple, i això són també expectatives. El pes de les expectatives que tenim cap als infants val per a totes les accions, els comportaments, els gustos, però també els sentiments i les emocions, i la manera d'expressar-los. El que considerem normal per a cada persona, en funció de les nostres creences relatives a cada categoria, marca el que li demanem, el que li limitem i el que l'animem a desenvolupar, i marca també les creences que les criatures tindran de si mateixes.

Els estereotips, els veiem perquè hi creiem

L'estereotip és anterior a la situació: no fabriquem els estereotips perquè els veiem, sinó que els veiem perquè hi creiem. El problema és que els estereotips i les creences que tenim esbiaixen la nostra interpretació de les situacions, i això confirma les nostres creences. Perquè quan el comportament quadra amb l'estereotip, ho veiem de manera molt clara i ens confirma la idea, és quan diem «Veus! És que és així, què vols que et digui...». En canvi, quan el comportament no quadra amb l'estereotip, el notem menys, hi posem menys atenció o diem que és una excepció. Fins i tot la realitat més propera i quotidiana aconsegueix desmuntar difícilment els estereotips que tenim interioritzats, perquè sovint només veiem dues opcions: la confirmació o l'excepció.

Les emocions, centrals en la coeducació

Les emocions són un tema fonamental en la vida de qualsevol persona, i també com les gestionem, com les expressem i com les sentim. Aquests aspectes són centrals en la construcció de la nostra personalitat, i en l'autoestima, la confiança i la seguretat que tinguem en nosaltres. Saber expressar-les i acceptar-les és clau en la relació que tenim amb nosaltres mateixos/es i amb les altres persones. Ara bé, altres investigacions han mostrat que les famílies gestionen diferentment les emocions segons el sexe de la criatura. A les nenes, les deixem expressar més emocions, tret de la ràbia, que reprimim durament. Als nens, els deixem expressar la ràbia, però no la tristesa ni la por. Per exemple, quan un nen expressa que té por de saltar d'una roca molt alta, moltes persones adultes li diuen «Vinga, sigues valent! Salta! Que tu pots!». Quan un nen no vol mirar una pel·lícula perquè té por, moltes persones se'n burlen o li diuen «Tu no tens por! Això no fa por!». D'aquesta manera, li mostrem que no acceptem la seva por, simplement que no té dret a tenir-la. Quan un nen fa una marra-

nada al carrer, moltes persones adultes se'l miren rient, o diuen «Ostres, quin caràcter!». Però quan una nena fa una marranada se la reprimeix més durament, i més persones adultes intervenen amb comentaris del tipus «Això és molt lleig per a una nena! T'has de portar bé!». Així, sense adonar-nos-en, posem els límits de maneres diferents, i acceptem més les marranades dels nens que les de les nenes.

El sexisme afecta només les noies? Violència emocional, física i simbòlica cap als nois:

Repressió emocional

Els nens estan sotmesos a una castració emocional i sentimental molt dura. Aquesta afirmació té variacions, segons les èpoques, les cultures, les condicions de vida o la classe socioeconòmica, entre altres factors. Per exemple, les classes socials benestants donen una mica més de marge a la sensibilitat. Però això és perquè, en aquestes classes socials, el poder s'associa més a la part mental que a la física, i això inclou la sensibilitat, que és vista com una manera culta de ser o d'apreciar certes formes d'art, posem per cas. En altres classes socials, el poder és físic, i s'han de prohibir totes aquelles emocions que debiliten. Però el que hi ha en comú és que el model de masculinitat, en la nostra societat, inclou el fet de ser millor que els altres. I no només ser millor, sinó guanyar. Això comporta elements de força, imposició i duresa, que són valors contraris als que molts reclamem, com ara la solidaritat, la cooperació, l'amistat, la compassió o el respecte. D'una banda, doncs, incitem els nois a la competitivitat i l'agressivitat, cosa que implica una repressió de les emocions, però de l'altra tenim por d'aquesta agressivitat quan arriben a l'adolescència i a l'edat adulta. És un cercle viciós: davant de la por de la violència dels altres nens incitem el nostre fill a ser agressiu.

Violència no reconeguda

La violència entre nois és un fenomen molt estès, però no gaire reconegut. Per exemple, es considera que quan un noi empeny una noia, pega la seva germana o controla la seva noia es tracta de violència; però, quan es tracta de cops entre nois, en moltes ocasions no es considera violència. Pegar i apallissar-se, entre nois, és només una manera de relacionar-se. Utilitzant l'excusa que «els nois són així, però no passa res», es nega completament la possibilitat d'identificar aquesta violència.

Les relacions entre noies, entre amigues, poden expressar-se de manera positiva amb petons, abraçades o donant-se la mà. Però aquestes mateixes expressions són reprimides en els nens; els mostrem que són actituds negatives per a ells, que subratllen una idea de debilitat, de degradació d'estatus, i moltes persones es burlen dels nens que mostren així l'afecte per un altre nen amb insults del tipus *marieta* o *nenassa*. A vegades, aquestes mostres de tendresa estan permeses a alguns nens que les persones adultes etiqueten de *raros*, i que serveixen per educar a contrallum. Els pares agafen com a exemple aquest nen, el que és *un bitxo raro* perquè abraça altres nens, per explicar d'una manera indirecta als seus fills el que no han de fer. L'única via acceptable per als nens és el contacte físic agressiu, com

els cops o les empentes, o distant, com jugar a pilota o a tocar i parar, i les abraçades només són acceptades si les rebaixen amb uns copets a l'esquena.

A poc a poc aprenen que els cops i les burles no són expressions d'hostilitat, sinó jocs que els permeten mesurar-se, reconèixer-se entre ells i tocar-se. De fet, en xifres, els nois són les primeres víctimes de la violència masclista, molt més que les nenes. Però no identifiquem aquesta violència com a tal ni la volem identificar així. I si els nens no la consideren violència, llavors podem dir que no hi ha cap problema? No. Primer de tot perquè és una manera d'acostumar-los a la violència en el dia a dia. I, en segon lloc, perquè de grans es poden fer realment mal els uns als altres o a si mateixos, amb cops, carreres de cotxes o drogues, per posar uns exemples.

Demostrar la masculinitat per negociar la seva vida

Una de les conseqüències d'aquest sistema de valors, d'aquesta pressió per una imatge de masculinitat viril, és que alguns nois, els que tenen la força per resistir i conservar els seus somnis, es veuen obligats a desenvolupar estratègies per poder sentir-se lliures. En certa manera han de compensar les eleccions que prenen per poder demostrar la seva masculinitat i així tranquil·litzar la família o la societat.

2. Què ens bloqueja? Per què no aconseguim avançar? Creences, pors i límits

Per treballar la coeducació en família, i en els espais de les polítiques locals de proximitat com les escoles, les llars d'infants, els centres cívics o els espais de criança, hem de fer un treball intern, una introspecció, i identificar els obstacles que hi ha dins nostre. Són creences, pors i límits interns que es barregen i s'amplifiquen els uns als altres.

Creure que tot és superficial, només detalls

Molt sovint, quan comencem a treballar contra el sexisme, ens trobem que molts elements són considerats simples detalls, es diu que són *només* joguines, que *només* són colors, que *només* són dibuixos animats, *només* són bromes o *només* són insults. Agafem un exemple típic, el color rosa. És realment *només* un color? A què associem el color rosa? A quina actitud, a quins valors i a quines emocions? Si el rosa és només un detall, per què moltes famílies no s'imaginen comprant una samarreta rosa per a un nen? Quins missatges enviem als nens quan els permetem certs colors però no d'altres? És només un detall, però la cultura i el funcionament de la societat s'aprenen justament amb els detalls. Quan evitem certs colors ensenyem, d'una manera més o menys subtil però profunda, la divisió de la societat en categories, drets, privilegis i prohibicions. Ensenyem a les criatures que no poden tenir accés a tot, i que algunes coses estan permeses per a uns o unes i no per a d'altres, i això sense que puguin entendre'n la raó, perquè no n'hi ha cap, de raó. Així, els ensenyem a conformar-se, fins i tot quan no hi ha cap lògica per fer-ho. En conseqüència, els ensenyem a criticar les altres persones i a burlar-se'n si se surten del camí, els animem a comparar i a buscar on són els seus privilegis. Així, comencen a buscar arreu on són els límits entre una categoria i una altra en termes de prohibicions. A través de la simbologia dels colors i altres detalls, com ara gestos, actituds, roba i joguines, aprenen que certes coses són per a ells o elles, i altres coses no. D'aquesta manera, seguiran buscant, dins la cultura i la societat, el que podran classificar com «això és per a mi, perquè soc un noi» o «això no és per a mi». Trobaran normes implícites i gens clares, però les erigiran en prohibicions estrictes (quantes vegades no sentim allò de «les nenes no poden jugar a futbol»), o bé se les inventaran. Els colors i altres detalls ens poden semblar, a nosaltres, les persones adultes, coses sense importància. Però per als infants són un mecanisme molt potent d'aprenentatge de la classificació en dos grups distints, un mecanisme d'aprenentatge de les normes i d'aprenentatge de la resignació i el conformisme. I en comptes d'això els podríem ensenyar la llibertat.

Creences

Hi ha arguments que sentim molt sovint i que sembla que expliquen les diferències entre sexes, però de fet n'oculten les dimensions construïdes i, en definitiva, sexistes. En direm les trampes: són explicacions molt esteses, molt fàcils d'absorbir per quedar-nos satisfetes i satisfets ràpidament. Això no vol dir que tot sigui fals, o que haguem de lluitar inevitablement contra aquestes idees per aconseguir la igualtat. Aquí, cadascú se'n farà la seva pròpia opinió, i cadascú és lliure de tenir les creences que vulgui. Però hem d'estar alerta, i la nostra orella hauria d'alertar-nos quan sentim certes paraules. Com a mínim, hauríem de fer l'esforç de qüestionar aquests arguments en comptes d'acceptar-los amb tanta facilitat. No neguem aquí l'existència de la naturalesa, del passat prehistòric, ni la importància del respecte a les criatures, al contrari. Però avisem que aquests conceptes són tan amplis que en poden amagar molts d'altres.

Fem a continuació una llista de conceptes o paradigmes que sovint legitimen les categories, les converteixen en estats incanviabls i n'amaguen la diversitat i la riquesa. En definitiva, idees que, si no són constantment qüestionades, poden amagar molt de sexisme.

Natural: La idea de *natura* que ho explicaria tot, la creença en cervells diferents segons el sexe –teoria que ha estat desmentida per diverses investigacions–, la idea que les hormones determinen el comportament de manera ineludible o la idea que «ja era així a la prehistòria», per exemple. Aquestes idees de *natura*, incloent-hi el concepte d'*innat* o d'*essència femenina*, són en bona part construïdes. Però, a més, és que allò que és natural ha de ser obligatori? La paraula *natural* ens hauria d'alertar, quan la sentim. És un concepte que pot incloure de tot, i va servir durant molt de temps, i malauradament serveix encara, per legitimar les jerarquies i les discriminacions. Fins no fa gaire hi havia la creença que per naturalesa la intel·ligència era diferent segons el color de la pell. Es pensava, i encara avui dia ho podem sentir en determinats entorns, que *naturalment* els homes són més intel·ligents que les dones. I fins fa pocs decennis professionals de la pedagogia, la medicina, la psicoanàlisi o l'educació, entre d'altres, pensaven que les criatures eren *naturalment* dolentes i perverses. Cadascú posa darrere del concepte de *natura* el que accepta, el que desitja, i l'ordre de la societat que vol mantenir.

Individualització: Gairebé ningú es considera sexista, aquí i avui dia, ni les persones que ho són, i molt. És un punt que hem de recordar sovint, perquè, si no, tenim la tendència a pensar «Jo no soc sexista, jo no soc així. Aleshores, tot això no m'interessa». El sexisme, avui dia i aquí, ja no és una ideologia declarada que afirmem obertament, és un sistema de pensament dissimulat que es barreja amb altres coses per poder passar més desapercbut. Hi ha diversos mecanismes, apresos però inconscients, per ocultar-lo. D'una banda, els mecanismes que pertanyen al bloc *natura* (innat, essències, energies, hormones, «ja era així a la prehistòria», etc.), és a dir, explicacions que suposen trets en comú tan potents que no hi podem fer res en contra (perquè «no es pot anar en contra de la natura»), i de l'altra, trobem l'extrem oposat, és a dir, la individualització, el particularisme més fi, les explicacions del tipus «No té res a veure que sigui una nena, és només el seu caràcter», «Ella és així», «Li surt de dins», «Respecto les seves eleccions, perquè és realment ella», «És que ell té la passió del futbol des que era un bebè!», «És el seu caràcter, no és perquè sigui un noi», «Jo

respecto el caràcter del meu fill. Si ell és agressiu, també el respecto». Són explicacions tan personalitzades que impliquen que no hi podem fer res, tampoc, i que sobretot no ens permeten fer una anàlisi comparativa amb una perspectiva de gènere, perquè cada nen i nena és diferent, i ens duen a afirmacions com ara «No li agraden les princeses Disney perquè sigui noia, li agraden perquè van amb la seva personalitat». En el mateix bloc d'explicacions particularistes també hi trobem arguments com «A casa meva no hi ha sexisme. Potser en altres famílies sí, però jo ja no hi puc fer res», «És que cada família és un món, i no et pots ficar en la vida dels altres».

Aquestes explicacions representen exactament el contrari del bloc *natura*: aquí no hi ha res compartit entre noies o entre nois, cadascú és tan diferent que no hi ha cap punt en comú, i per tant cap patró predeterminat que puguem identificar, analitzar ni desmuntar.

Però tant un bloc com l'altre porten al mateix immobilisme: no hi podem fer res. Així el sexisme, que és un sistema social i cultural, per passar desapercbut o dissimulat sempre tirarà cap a un costat o cap a l'altre, cap a les explicacions naturals o cap a les explicacions particularistes. I, per això, ningú no es considera sexista.

Gràfic 1. Representacions culturals dels comportaments: cultura, natura, individu

Font: Alice Van den Bogaert

Normal: Què és normal? Què vol dir normal? Qui ho decideix? Si *normal* significa que segueix les normes, aleshores, qui decideix aquestes normes? Quan? Amb quin objectiu? El que és normal avui dia ho era fa 50 anys? Quan trobem que no és normal que un nen es vulgui disfressar de princesa, què volem dir realment? Fa algunes dècades es considerava anormal que les dones reclamessin el dret de votar, o que els homes agafessin el seu bebè en braços. I avui dia, ho trobem normal?

És només una etapa: Aquesta és una idea que anima a l'acceptació i vol treure les angoixes davant de certs comportaments de les nostres criatures. Però a vegades empeny cap a l'immobilisme i ens impedeix revisar els nostres comportaments. Així, quan sentim que «els nens rebutgen les nenes, però això només és una etapa» hauríem d'estar alerta.

Complementarietat: Quan parlem d'igualtat, sovint apareix una reticència que té a veure amb la idea de complementarietat. Els homes i les dones són complementaris i per això han de ser diferents, per poder seguir complementant-se l'un a l'altra. Alguns van més enllà i fins i tot afirmen que «si no, les dones ja no necessitarien els homes». Per tant, amb aquest

raonament, és necessari educar els nens perquè siguin forts i les nenes perquè siguin fràgils, perquè així necessiten un home que les protegeixi. I no és que les dones necessitin realment un home que les protegeixi, el que es fa és crear aquesta necessitat, i per crear-la eduquem de manera diferenciada amb l'excusa de la complementarietat. Però, som iguals si som complementaris? Posem com a exemple les matemàtiques: per obtenir 10 podem agafar 8 i 2. En aquest cas, 8 i 2 són complementaris. Però, són iguals? O una xifra és inferior a l'altra? Veiem, doncs, que complementaris no significa automàticament iguals.

I de fet, què vol dir *complementari*? Que necessito d'una altra persona per completar-me? Que jo no soc una persona sencera? I si no em ve de gust completar una altra persona ni ser el seu complement? Ho puc fer, sí, però ho he de fer? I si no em dona la gana?

Comparació amb altres cultures: Comparar amb altres països, altres cultures o altres èpoques sempre és molt interessant i instructiu. És una manera d'adonar-nos del que passa en el món i també a casa nostra. No hem de deixar mai de denunciar tot el que ens sembli una injustícia, però tampoc no hem de caure en la trampa de minimitzar el que passa aquí, ni de legitimar qualsevol forma de sexisme de la nostra societat amb l'excusa que hi ha altres països en què és pitjor. Una afirmació del tipus «allà és pitjor, aquí estem bé» és una manera de prohibir la crítica.

Límits interns

Toquem un límit intern quan notem dins nostre una incomoditat a l'hora d'atrevir-nos a fer un canvi, quan volem avançar però no ens atrevim. Els nostres ideals xoquen entre ells; topen també amb la nostra realitat, amb el cansament, amb la falta de temps. Xoquen amb les nostres inseguretats, amb el sentiment de culpa i els costums que ens produeixen la il·lusió del control. Aquests límits estan relacionats també amb els debats que tenim en el nostre interior, quan ens interroguem sobre les veritables raons de certes eleccions, quan ens qüestionem els nostres comportaments i els nostres rols, i quan som conscients del que implica una situació però l'acceptem per unes determinades raons. No és gens fàcil veure-hi clar en el munt d'interrelacions que fem entre normes, ideals, realitat quotidiana, eleccions conscients i inconscients. Quins són aquests límits? No tenim lloc aquí per explicar-los tots, però en destaquem uns quants.

Transgressió de gènere: El primer límit identificat té a veure amb la roba, els colors i les joies que associem culturalment a l'altre sexe. Molts pares i mares noten més aquest límit per al seu fill que per a la seva filla. Per exemple quan el fill vol anar vestit amb roba de color rosa o vol portar una faldilla, quan vol portar arracades o vol jugar amb una nina, aquest límit és molt estricte. Però aquest límit és molt menys fort per a les nenes, ja que moltes persones afirmen que no tenen cap problema si la seva filla es vesteix totalment de noi, per exemple, i d'altres ho accepten sempre que la nena conservi algun element femení, com ara els cabells llargs o portar arracades. Això mostra la jerarquia que encara hi ha entre els sexes, malgrat els discursos que afirmen que ja no hi ha sexisme, perquè si s'accepta més la transgressió de gènere en un sentit que en l'altre és perquè la valoració que se'n fa no és la mateixa. Així, en els últims anys, el model dominant de masculinitat ha evolucionat

menys que el model de feminitat. Perquè el de masculinitat és un model que atorga un cert poder, i per això és difícil fer-lo trontollar. En canvi, els models menys valorats són més fàcils de criticar i de rebutjar. Avui dia, i en la nostra societat, hi ha més pressió sobre els nois perquè adoptin el model dominant de masculinitat que sobre les noies perquè adoptin el model tradicional de feminitat.

La mirada de les altres persones: La mirada de les altres persones i la por de les crítiques de vegades comporta una pressió molt forta que ens impedeix avançar cap a la igualtat. Moltes famílies, per exemple, permeten les transgressions de gènere a dins de casa però no a fora. Aquest fet significa que no temen una modificació de la identitat de l'infant, com passa en altres famílies que temen que el seu fill es transformi en nena; si no fos així no permetrien aquestes transgressions. El que cohibeix és la mirada d'altres persones adultes. Aquest fet mostra també com el desig que la filla o fill sigui acceptat en el grup determina moltes reaccions parentals, molt més enllà dels desitjos i els gustos de les criatures.

El sentiment de culpa: En ocasions el sentiment de culpa és un dels elements que impedeix educar les criatures com voldríem fer-ho. Per exemple, algunes famílies s'adonen que demanen menys col·laboració al fill que a la filla, o que el nivell d'exigència és més baix, per culpa d'aquest sentiment. Altres persones no aconsegueixen conciliar la família, la feina i la vida personal, i assumeixen molta més feina de la casa que la parella, i no s'atreveixen a sortir amb les amistats, a treballar tant com voldrien o a practicar un *hobby* perquè se senten culpables d'abandonar, d'alguna manera, les seves criatures. Avui dia, aquest sentiment de culpa ja no està tan vinculat a fets com el càstig diví o la por de l'infern, sinó a la idea de *natura* que hem vist més amunt. Actualment molts pares i mares creuen que tenen la responsabilitat d'assegurar la felicitat de les seves criatures, i que aquesta felicitat només es pot basar en el que els és més natural. Si aquesta visió presenta, sens dubte, molts avantatges per a les criatures, que reben així més atenció, en canvi manipula unes concepcions que podem qüestionar. Així, segons una visió que està tornant amb molta força, seria més natural que fos la mare la que s'encarregués del bebè, que fos ella exclusivament la que l'alimentés, la que es despertés a les nits per alletar-lo, la que s'apartés de la carrera professional per dedicar-li temps, però no el pare. En aquesta visió les mares tindrien un instint maternal que les empenyeria a sacrificar la resta de la seva vida pel bé de les criatures. No es tracta aquí de criticar la tendència a dedicar més temps als infants i a preocupar-se del seu benestar. Perquè és, sens dubte, una evolució necessària i molt positiva. Tampoc no es tracta de criticar aquestes opcions si realment es corresponen amb una elecció pròpia. Només estem subratllant el risc que comporta el fet de considerar que aquesta dedicació ha de ser més maternal que paternal partint de conceptes tan ambigus com *natura* i *felicitat*. Perquè aleshores és difícil d'escapar-se del sentiment de culpa, que exerceix una pressió molt forta per fer-nos tornar al camí marcat sempre que ens n'apartem.

Les criatures i el nostre mirall: Les criatures tenen el do de tocar-nos la fibra, de remoure les nostres històries, de posar el dit en les nostres ferides. I això pot constituir un límit intern a l'hora d'educar en igualtat. Sovint no acceptem certes actituds, certes emocions o certes opcions dels nostres infants, perquè remouen massa la mala relació que tenim amb alguns aspectes propis.

La nostra sexualitat: De vegades es produeix un dilema entre el nostre desig d'una educació no sexista i les nostres preferències sexuals i afectives. Per a algunes dones no és fàcil reconèixer que desitgen un cert tipus d'home en l'àmbit sexual, un *machote* o un *tio* viril, mentre justament lluiten contra aquest model de masculinitat en la resta de la seva vida.

Rols, privilegis i confort: Alguns privilegis, comoditats o situacions confortables sovint ens impedeixen veure que certes situacions que vivim són sexistes. O ens impedeixen posar-hi remei, encara que hi veiem la desigualtat. Alguns pares i mares reconeixen que els és difícil canviar certes configuracions familiars, ja sigui pels privilegis que els aporten, per exemple de poder, llibertat, o bé perquè els rols els ofereixen un cert confort, com ara el confort del costum o la sensació de controlar determinats aspectes domèstics.

Educar amb desigualtat, pel seu bé?: Tenint en compte que la societat que ens envolta és masclista, sovint volem donar a les nostres criatures, sobretot a les filles, totes les eines necessàries perquè se'n surtin, sense adonar-nos de la desigualtat que d'aquesta manera creem així a dins de casa. Sovint s'exigeix molt més a les filles que als fills per preparar-les per viure en un món sexista, sense veure que d'aquesta manera s'està educant, tant les filles com els fills, amb rols de gènere molt marcats.

Entre els nostres ideals i l'alegria infantil: Sovint notem un límit intern fort quan una situació concreta barreja una part de sexisme i molta alegria de la nostra criatura. I per això preferim no intervenir-hi, per conservar aquest moment d'il·lusió infantil que tant ens agrada veure, malgrat que hi observem clarament elements sexistes que ens molesten. Aquí podem reflexionar conjuntament i trobar solucions. No es tracta de prohibir o, per contra, de deixar-ho passar, perquè com passa sovint en la vida sempre hi ha més de dues opcions. Potser no es tracta d'intervenir en el moment concret i trencar la il·lusió de la criatura, sinó d'intervenir-hi en moments inicials.

El respecte i el paradigma de la no intervenció: Aquest paradigma estableix que no es pot explicar res a les criatures, sinó que han de descobrir-ho tot de manera autònoma. Així, s'ha d'esperar sempre que l'infant faci la pregunta, per no avançar-se. Si les criatures no fan la pregunta és que estan per un altre tema, i no podem qüestionar coses que les criatures ni es qüestionen. Aquesta posició és certament lloable per a moltes habilitats, com ara respectar el ritme motriu i no forçar-les a caminar, per exemple. Ho és també per a molts coneixements observables, és a dir, coses o situacions que la criatura pot veure, sobre els quals pot reflexionar i acabar fent preguntes, com ara «Com funciona un colònia de formigues?» o «Com es fan els bebès?». Però és una posició tergiversada quant a les situacions que són difícils d'observar. Així, algunes persones adultes, dins d'aquestes pedagogies, es troben dividides entre conviccions diferents, per un costat les pedagogies a les quals s'adhereixen i, per l'altre, la seva lucidesa sobre el sexisme. Subratllen que el sexisme és tan subtil i al mateix temps tan present que és difícil que una criatura aconseguixi adonar-se'n i fer preguntes sobre el tema. El sexisme no és una realitat aïllable i observable, és constantment present en el nostre entorn, està fet de minúsculs detalls, està barrejat amb altres factors que l'oculten. Si nombroses persones adultes encara no aconseguen adonar-se del sexisme que les envolta, com podem creure que nens i nenes ho faran amb més lucidesa?

3. Què podem fer famílies i professionals?

Per actuar, primer de tot hem de prendre consciència del sexisme, dels aspectes subtils de què està fet, de la centralitat que hi tenen les emocions, les nostres creences, les pors i els límits interns. Per prendre'n consciència podem llegir, participar en tallers de gènere, però sobretot n'hauríem de parlar amb altres famílies, amb altres mares i pares de l'escola o amb la parella. Un cop identificades unes quantes coses, decidim per on començar i exposem cinc camps d'actuació en què podem treballar independentment, intentant fer-hi petits canvis en el dia a dia: les bases, el cos, el llenguatge, la imaginació i l'espai.

1. Parlar-ne

De les persones que han participat en aquest estudi a través de tallers i entrevistes, molt poques parlen del tema del gènere amb la parella, la família, les amistats, els col·legues o l'escola. La resposta que més habitual ha estat de l'estil «No cal parlar-ne amb la meva parella, perquè pensem igual». D'altra banda, també han contestat no voler-ne parlar amb la família o els col·legues per la por del conflicte. Així, resulta que pensem igual o que pensem massa diferent, i en tots dos casos no en parlem amb altres. Però la discussió és una manera molt potent d'avançar, perquè ens permet contrastar els punts de vista, reflexionar-hi conjuntament i intervenir en situacions concretes. Parlar-ne permet fer sorgir les diverses concepcions que cada persona porta a dintre, i el fet de verbalitzar-les i adonar-se de les contradiccions provoca un dubte que és el primer pas per a la reflexió i la presa de consciència. Si no, tenim moltes probabilitats de seguir repetint els mateixos patrons.

És molt evident la falta de discussió i de debat. Hem d'animar les famílies a parlar molt més del sexisme, a trobar vies i espais perquè puguin expressar-se i comparar opinions, adonar-se dels bloquejos que comparteixen, com ara límits i pors, i transmetre les seves idees i solucions. Tot plegat per enfortir l'assertivitat i animar-les a buscar més progressió cap a la igualtat. Els espais de diàleg i de debat es poden acompanyar i reforçar a través d'activitats com tallers, grups de discussió o grups en línia en diferents espais com ara l'escola, el casal, el centre cívic, la biblioteca o l'equipament esportiu.

Un nombre elevat de les famílies entrevistades considera que la societat és una força extremament potent contra la qual no es pot lluitar, ja que afirmen que «no podem canviar la societat», i opinen que qualsevol petit canvi a casa és inútil. Aquest pessimisme constitueix un obstacle important per a la transformació social, i és imprescindible crear espais perquè les famílies puguin compartir les seves solucions creatives, i així emfatitzar la positivitat i el canvi possible. Els hem de reconèixer les bones pràctiques, i sobretot la crea-

tivitat, per tal que elles mateixes reconeixin la força que tenen com a factor de transformació social.

Dit d'una altra manera, hem d'apoderar pares i mares enfront del sexisme, que sentin que hi tenen un paper fonamental, que són capaços de lluitar-hi i que, de fet, moltes de les seves accions mereixen ser compartides.

Les famílies normalment se senten aclaparades per la criança, la falta de temps, l'estrès de la feina i els conflictes de parella, i reaccionen de manera negativa davant dels consells dels experts i de les suposades receptes màgiques que mai no poden aplicar a casa. No podem, doncs, aconsellar els pares i mares des d'una posició de superioritat acadèmica, perquè aquesta actitud provoca negació i rebuig. Per contra, hem de partir de les seves pròpies opinions, idees i solucions, valorar-les, compartir-les i després aportar la informació que pugui completar les seves observacions. Hem d'aconseguir que la seva creativitat passi de ser una pràctica inconscient i discreta a ser una pràctica reflexionada i visible.

Reforçar les bases

Dins de la família, no tan sols hem de vigilar els rols, sinó també els aspectes emocionals, els valors que transmetem, les emocions que acceptem o que reprimim i l'expressió dels sentiments. Podem buscar també com proporcionar altres referents als nostres infants, models diferents, que ampliiïn les perspectives que tenen i que els animin a qüestionar-se les normes de gènere. I com més reals i propers siguin, millor.

Confiança, seguretat, assertivitat

Dins de la família, i també en serveis locals com les escoles, les biblioteques i els casals, és on podem reforçar la confiança, la seguretat en un mateix i l'assertivitat per poder fer front a les burles, per poder mantenir les eleccions enfront de les normes de gènere, per rebutjar els rols, per afrontar i gestionar les emocions, per atrevir-se a defensar les idees o gustos.

Reforçar el vincle

Les persones som mamífers socials i necessitem sentir que pertanyem a un grup, com la família, la colla del barri o de la classe. Aquesta necessitat de pertinença és molt forta, i és un dels elements clau en el nostre treball contra el sexisme, perquè, segons professionals de la psicologia, com més dèbil és el vincle familiar més desitgen criatures i adolescents el vincle amb un altre grup, com les amistats o el club de futbol. I, per tal de ser acceptades en el grup, les criatures poden arribar a acceptar qualsevol norma i reproduir comportaments o discursos discriminants, sexistes, homòfobs, racistes o sobre qualsevol discriminació, i poden adoptar aquestes idees sobre els altres i sobre si mateixes. I aquest fet també cal tenir-lo en compte a l'hora de pensar els espais i les activitats dels altres grups en què participen les criatures, com el grup classe, el grup del casal, l'esplai, l'espai de criança o l'equip esportiu, entre d'altres.

Socialitzar sense deixar que se separin

Sovint observem que les criatures se separen progressivament en els seus jocs, al pati de l'escola, als espais de lleure, als parcs, als centres cívics o als equipaments esportius. Moltes persones adultes afirmen que és normal i natural. Però, ho és realment? O es comporten així com a resposta a la socialització de gènere? És positiva aquesta separació? És positiva per a ells/es com a persones o per a la societat? És inevitable? Altres famílies consideren que segurament aquesta separació és conseqüència dels inputs que reben les criatures i consideren que constitueix un problema. Perquè les criatures aprenen a socialitzar-se separatament, per grup de sexe, i desenvolupen actituds i fan comentaris que potser no es produirien si continuessin socialitzant-se junts. Hi ha diverses maneres de mantenir la socialització conjunta perquè les criatures no adoptin els estereotips amb una dinàmica de retroalimentació, però també perquè la necessitat de pertànyer al grup sigui en un grup mixt i no un de compost únicament per individus del mateix sexe.

2. El cos

En la relació amb el cos, les famílies i la societat, i també les escoles, les llars d'infants i els centres esportius, no tracten de la mateixa manera els nens i les nenes. Els estudis mostren una estimulació diferent des que són nadons. En els nois es valoren més el dinamisme, la independència i una certa forma d'agressivitat. En les noies es potencien menys aquests aspectes i s'encoratgen més les expressions sonores, i l'habilitat verbal, que s'associa a la sociabilitat.³ Com? De múltiples i diverses maneres, tan discretes que ni ens n'adonem. La manera d'agafar el nadó en braços, de jugar amb ella o ell –molts pares juguen amb el seu fill de pocs mesos agafant-li els petits punys entre les mans i imitant els moviments de la boxa–, les pessigolles que els imposem encara que ens supliquin que parem, els ànims que els transmetem verbalment o amb els ulls, els límits que els posem, la manera de preocupar-nos per una o per l'altre amb «Ai que cauràs!», el que trobem normal o no –«És normal, els nens són més moguts, ja ho veuràs»–, el que esperem de les criatures –«És un nen molt tranquil, em preocupa bastant» o «Va vinga *tío*, salta, no siguis caguetes»–, les activitats corporals que els animem a fer, els riures de burla davant de certs gestos com alguns passos de dansa, considerats femenins, que provoquen immediatament el riure de les persones adultes si és un nen el que els fa, però no si és una nena, i així una llarga llista d'elements invisibles que, a la llarga, provoquen un desenvolupament i una estimulació corporal diferent segons el sexe. En aquest àmbit podem vigilar:

La roba que els posem: Quina és la diferència entre la roba que posem als nostres fills i a les nostres filles? És còmoda de la mateixa manera? Deixa fer tots els moviments? Implica una obligació implícita de no embrutar-se? Quins missatges porten les samarretes?

Els comentaris que limiten: Són els típics comentaris que encara sentim massa sovint, com «No corris, que cauràs!», «No t'enfills als arbres, que et faràs mal», «Ai, nena, no t'asseguis a terra que t'embrutaràs» o «Deixa això, que pesa massa per a tu».

³ Mosconi 2004; Solsona i Pairó 2016, p. 35.

La força del cos: Animar les criatures a sentir la seva força física participant a les obres de casa, portant objectes pesats, fent esport o jugant a lluitar, per exemple, les ajuda a tenir confiança en si mateixes. Ara bé, la realitat mostra que moltes famílies apunten la seva filla a un esport només si ella ho demana o si consideren que té massa energia per canalitzar. En canvi, si la filla és tranquil·la i no demana fer cap esport, les famílies ho consideren normal i no l'empenyen a la pràctica esportiva. En canvi, davant d'un nen tranquil i que no demana cap activitat esportiva, els pares intenten igualment animar-lo a fer esport perquè consideren que és bo per a ell. Per tant, si ho observem amb perspectiva, veiem que animem els nens tranquils a ser més dinàmics i animem les nenes enèrgiques a tranquil·litzar-se.

La tendresa amb el cos: Altres tipus de contacte i de relació amb el cos són indispensables, com els contactes dolços, tendres, els que provoquen altres emocions, els que creen un altre tipus de vincle, amb el propi cos i amb el dels altres, els contactes sense competitivitat ni teatralitat. Són les moixaines, els massatges, les abraçades o la dansa lliure, per posar uns exemples. Aquí hem de parar una atenció especial en els nois, ja que sovint són els que menys animem en aquest sentit i, per exemple, podríem animar-los més a ballar amb nosaltres. Quins moviments del cos descobririen? Quina relació amb la seva pròpia sensibilitat fomentariem? Quines emocions podrien expressar ells amb la dansa?

La relació amb el cos de l'altre: ensenyar els límits. Els petons i les pessigolles: Treballar els límits, entre altres els límits corporals, és una feina imprescindible que hem de fer. Les criatures han d'aprendre a respectar els límits dels altres, i aprendre a posar els seus amb fermesa. Aprendre els límits no passa només pel discurs, sinó també, i sobretot, pel cos, perquè és un aprenentatge que es fa amb la pràctica i en el dia a dia. No serveix de res explicar a les nostres criatures la importància de protegir el seu cos –per a la prevenció d'abusos, per exemple– si no respectem els seus propis límits, o si deixem que d'altres, com ara avis o oncles, no els respectin. Sovint és perquè no sabem les conseqüències que tenen certs gestos que ens semblen anodins, o perquè aquests gestos es confonen tant amb la tendresa que la línia que els separa és difícil de percebre. Si bé les criatures necessiten afecte, tendresa, moixaines, petons i jocs físics, també necessiten sentir-se respectades en les seves sensacions –pensem en el típic «No t'has fet mal, això no fa mal»–, i respectats quan diuen que no, i han d'aprendre a confiar-se de la seva intuïció. En aquest sentit les persones adultes hem de fer un treball de reflexió al voltant de les pessigolles i dels petons.

3. Llenguatge i discurs

Moltes persones adultes consideren inútil i contradictori treballar a partir del discurs amb les criatures si el model a casa encara no és igualitari. No obstant això, s'observa que aquestes contradiccions són justament aprofitables, i serveixen per prendre consciència del sexisme, perquè la contradicció obre una escletxa que permet la reflexió, les preguntes i el plantejament de dubtes. Així doncs, no necessitem una situació perfecta a casa per poder treballar segons quins aspectes, perquè les contradiccions en les famílies, o entre el discurs i els rols, o entre la família i l'entorn, no són elements negatius, sinó ben al contrari.

En el camp del llenguatge i del discurs, podem actuar de moltes maneres, i en posem alguns exemples:

Explicar i transmetre exemples familiars: Molts de nosaltres recordem personatges familiars que ens han marcat, però de vegades no hi ha prou transmissió d'aquests models inspiradors. Podem aprofitar molt més aquestes històries i anècdotes, que són uns referents reals i propers, aquelles de les àvies que lluitaven per la igualtat, dels oncles anticonformistes, de les mares valentes, dels pares amorosos o anècdotes de nosaltres mateixos defensant determinats drets.

Treballar el llenguatge: S'ha de vigilar l'ús de certes paraules, com la paraula *ajudar*, i reflexionar sobre l'ús de certes paraules i el que aquestes reflecteixen dels rols, i tenir molta cura amb els insults i els acudits. Avui dia encara moltes persones adultes fan servir massa sovint insults i bromes amb molt contingut sexista, homòfob i racista, perquè pensen que *només* és una manera de parlar, *només* és una expressió o *només* és un acudit. Aquí cal un treball intens per desfer-nos d'aquest mal hàbit, però també per aprendre a intervenir quan sentim aquest tipus d'expressions i reflexionar sobre el masculí genèric. Algunes famílies desdoblen, en *nens* i *nenes*, d'altres prefereixen termes més inclusius per no reforçar la binaritat, com ara *criatures* o *professorat*. Cal reflexionar sobre el llenguatge heteronormatiu i sobre el llenguatge que implícitament crea o reforça categories, per exemple en frases com «Els nens estan pintant i les nenes miren un llibre», que es podria formular com «El Joan i el Marc estan pintant i la Laia i la Sofia miren un llibre».

Contrarestar els estereotips i les normes: Quan les criatures arriben a casa amb estereotips o normes de gènere, podem reaccionar-hi de moltes maneres. Algunes famílies prefereixen no negar-les, i diuen que això són bestieses, perquè consideren que són el reflex d'un ordre social que la criatura ha observat amb molta perspicàcia. En comptes de negar la norma –no és veritat que el rosa sigui per a les nenes, per exemple– troben més efectiu desconstruir-la, qüestionar-la per verificar-ne la validesa, per mostrar que està caducada, que no és universal o que simplement és absurda. Podem posar exemples d'altres cultures –com que a l'Índia molts homes porten roba de color rosa– o d'altres èpoques –com que fins fa cent anys aquí el rosa era un color de nen i el blau era un color de nena–. També podem construir altres categories inventades, i aplicar-hi les mateixes normes per veure si tenen sentit, com per exemple «Els ulls blaus no poden jugar a futbol i els ulls marrons no poden portar vestits». D'aquesta manera les criatures s'adonen, a través del joc i del riure, de l'absurditat dels estereotips i de certes normes, i aprenen a qüestionar-ne d'altres.

Discutir amb les criatures: És necessari parlar de sexisme amb les nostres criatures? Ho entendran? O és avançar-se massa? Algunes persones expressen la voluntat de mantenir les seves criatures apartades d'aquesta realitat, i no ho volen discutir amb elles. Temen avançar-se als seus qüestionaments i intervenir en un procés de conscienciació que idealment hauria de venir tot sol, quan la criatura fos prou madura. Fins que l'infant plantegi les preguntes sobre aquest tema no s'hauria, doncs, d'intervenir amb comentaris o debats sobre sexisme, racisme, homofòbia o qualsevol altre tipus de discriminació. Ara bé, altres han expressat molts dubtes quant a aquest paradigma, perquè el sexisme és una actitud fortament invisibilitzada i a la vegada present a tot arreu i, per tant, interioritzada. En aquestes condicions és difícil prendre'n consciència si no en parlem. Per parlar-ne podem provo-

car el debat. En comptes de fer-los un sermó, podem animar-los a pensar i a debatre, fer que aprenguin a analitzar i a ser crítics, a vigilar els estereotips i també a argumentar. Podem llançar un petit comentari que provoqui la reflexió de la criatura, això suscitarà una conversa posterior. És important també parlar en positiu, subratllar les accions que considerem benèfiques i reconèixer la capacitat d'anàlisi de les nostres criatures.

4. Imaginació

Joguines i disfresses: Les criatures construeixen les seves preferències –en tot cas, les preferències aparents i no secretes– segons la influència de les famílies i dels mitjans de comunicació. Les famílies i l'entorn de proximitat són molt més propensos a rebre la petició d'una joguina si la demanen d'acord amb el seu sexe. Les persones adultes es mostren reticents a oferir una joguina «de nena» a un nen, bé perquè dubten que el nen realment hi jugarà, bé perquè no n'assimilen la idea. Quan el nen sol·licita una joguina «de nen», les persones adultes es pensen que el seu plaer ja està assegurat, i sobretot memoritzen molt més la demanda. I es produeix el mateix procés en el cas de les noies. És necessari que reflexionem sobre les joguines, la classificació que tenen segons els sexes, i els atributs i valors que transmeten implícitament (interior/exterior, moviment/calma, creativitat/imitació, agressivitat/cures, etc.), i que decidim com hi volem intervenir (filtrar, intervenir en el joc, trobar altres joguines que responguin a la mateixa necessitat de la criatura, oferir disfresses que transgredeixin el gènere, etc.).

Contes: Moltes famílies pensen que els contes infantils no els influeixen, que no marquen patrons o estereotips de gènere. En la seva opinió, només són detalls, i intervenir en aquest camp seria totalment superficial i ineficaç. Moltes insisteixen que els contes són un patrimoni cultural i, per tant, no els hauríem de censurar, triar ni modificar. Ara bé, els estudis mostren que una gran quantitat d'estereotips i patrons de gènere es transmeten amb els llibres. Què hi podem fer, doncs? Podem seleccionar, oferir-ne una varietat més àmplia per reequilibrar, modificar la història o afegir-hi els nostres comentaris, per exemple. Si una criatura se sent molt atreta per un conte, o un tipus de conte, podem intentar observar quin necessitat emocional revela (Treballar la por? Necessitat d'assegurar l'amor familiar? Angoixes amb l'amistat?), i buscar altres contes que hi responguin, però sense estereotips. També podem analitzar el conte amb les criatures:

- Els personatges (quants nois i quantes noies hi ha, quins gustos tenen, quines activitats fan, quins caràcters tenen, quines habilitats, etc.)
- Amb què identifiquem que és un personatge masculí o femení (estereotips)
- Les emocions dels personatges (malestar, acceptació, solitud, etc.)
- Els espais on es mouen els personatges (interior/exterior, etc.)
- Les relacions entre els personatges (incomprensió, rebuig, dominació, gelosia, etc.)
- Quins valors se subratllen a través del conte i a qui s'associen

Audiovisuals: El sexisme d'una pel·lícula o d'un dibuix animat pot raure en els valors que transmet, cosa que fa encara més difícil detectar-lo. En ocasions ens fixem en els aspectes

més visibles però no tenim en compte els més profunds, com els valors transmesos. Observem, per exemple, si hi ha un personatge femení important a la pel·lícula que té valor, i ja ens tranquil·litza que hi hagi una noia forta i valenta. No fem una anàlisi més profunda dels valors que es transmeten i com aquests valors participen del masclisme. Això és força complicat i ambigu, perquè aquests valors, en termes absoluts i de manera aïllada, són encara considerats positius en la nostra societat, valors com la força física, el valor davant d'un perill físic o un cert grau d'agressivitat, per posar alguns exemples. No obstant això, no ens podem limitar al nombre de personatges femenins o a la presència d'una noia molt forta o summament intel·ligent. Moltes pel·lícules, avui dia, inclouen un personatge femení fort i intel·ligent –sovint és una única noia amb aquestes característiques, que està envoltada d'homes, tots forts i valents–, però segueixen sent masclistes. El que cal buscar és si la pel·lícula té un clima de violència o no, si l'agressió n'és un fil conductor, si els moments més emocionants són els de baralles. I llavors preguntem-nos per què tants nens adoren aquestes pel·lícules i prefereixen no veure pel·lícules tristes o amb sensibilitat. És només un gust personal del nen o és una tendència biològica en què la famosa testosterona ho explicaria tot? I, justament, quina és la relació entre els valors d'aquestes pel·lícules i la pressió rebuda pels nens –subtil o directa– per no mostrar-se gaire sensibles? Podria ser una manera d'evitar connectar amb la seva tristesa i la seva sensibilitat? Gràcies a estímuls forts i agressius poden enterrar les seves emocions més delicades i menys acceptades per la societat. I què exigeix el masclisme? Que els nois no expressin tristesa ni sensibilitat, que es tanquin emocionalment, d'alguna manera. Aquesta és la raó per la qual les pel·lícules agressives, fins i tot si no hi ha sang i fetge –perquè una pel·lícula pot ser agressiva per la situació, per la velocitat de la imatge o pel volum, entre d'altres–, participen del masclisme, i regalen eines senzilles i constants per encaixar amb els preceptes d'aquest sistema de valors i d'emocions. Dels audiovisuals, en podem reduir l'exposició, però també els podem seleccionar, comentar i analitzar. Poden ser una manera excel·lent de treballar el sexisme amb les criatures, perquè aprenguin a detectar-lo.

L'art: Ajuda a alliberar-se de patrons i d'esquemes. L'art ens anima a explorar, a atrevir-nos, a descobrir, i com més lliure sigui l'expressió artística, millor. Per això val més no intervenir-hi gaire, i no corregir els dibuixos de les criatures, ni donar-los gaires indicacions ni fer-los gaires suggeriments. Com més els animem a explorar l'art, passant per damunt de les normes, millor. Una casa sempre ha de ser recta en una pintura? Sempre hem de pintar el sol de color groc? Podem dibuixar un animal inventat? Tenim dret a inventar passos de dansa? Podem crear el nostre estil propi en la manera de vestir? Podem fabricar instruments de música completament bojos? A més, l'art és molt potent a l'hora d'expressar emocions –centrals en la coeducació– com ara la ràbia o la por. Per això podem cantar, dibuixar, ballar, esculpir i escriure.

5. Espai

Què té a veure l'espai amb el sexisme? L'espai és neutre? L'ús de l'espai, les avingudes, els llocs públics o el carrer de nit són neutres? L'espai s'utilitza de la mateixa manera per homes i dones, per persones heterosexuales, per homosexuals i transsexuals? De fet, l'espai no és,

per desgràcia, neutre. L'ús de l'espai està marcat per diversos factors, incloent-hi el sexe i l'orientació sexual. En general, s'observa que no ens desplaçem de la mateixa manera per la ciutat i a la nit si som homes o som dones. No ens asseiem de la mateixa manera en un bar o al metro. No caminem amb la mateixa tranquil·litat segons els barris. No només hi ha actes de violència reals, com ara insults, amenaces, seguiment, tocaments, violacions o pallisses, sinó que també hi ha la violència com a fet social. Això significa que, més enllà dels riscos reals, hi ha un segon efecte igualment perjudicial, que és la por d'aquesta violència i les actituds que se'n deriven. Per exemple, gairebé la meitat de les dones tenen por de sortir soles durant el dia o la nit. Això els fa idear estratègies per poder moure's, com organitzar la tornada –demanar anar acompanyada o agafar un taxi en comptes del metro–, controlar el codi de vestimenta –no portar sabates de taló o un vestit «massa» sexi, per exemple–, defugir la mirada –agafar sempre un llibre per estar ocupada en el transport públic–. Tanmateix, aquestes restriccions que afecten la llibertat de circulació de les dones no són necessàriament la conseqüència d'una experiència personal de violència greu, com una violació o una agressió, són més aviat ocasionades per l'assetjament ordinari, que és molt freqüent i representa per a les dones una «crida a l'ordre» constant, que els recorda la possibilitat de patir atacs més greus.

Aquest ús diferenciat es construeix des de la primera infància, sense que tinguem consciència de reproduir-lo. Involuntàriament i inconscientment, enviem missatges diferents als nens i a les nenes, els advertim de manera diferent, els protegim de manera diferent i els posem límits diferents. I tot això –cal repetir-ho– sense adonar-nos-en. Quan els transmetem aquesta informació sobre l'ús de l'espai, la primera reacció sol ser dir «Jo no ho faig, això». Per tant, necessitarem molta paciència, escrupolositat, tenacitat i honestedat per començar a observar els nostres propis comportaments en relació amb l'espai.

L'espai pot ser físic –el lloc ocupat físicament o la relació amb l'espai d'altres persones, per exemple– o pot ser acústic –el volum de les veus, els crits o el temps dedicat a escoltar cadascú–, entre d'altres. L'observació de l'ús de l'espai no només s'hauria de fer al carrer, sinó també, i especialment pel que fa a la infància, als parcs, al pati de l'escola, a l'aula, als camps esportius, a la platja, a la piscina, al bosc, a la sala d'estar, al sofà, a la taula de la cuina, etc. Per exemple:

El pati de l'escola: Diverses investigacions s'han centrat a observar escrupolosament uns quants patis d'escola primària en diversos països europeus. I mostren que els nens tenen tendència a ocupar l'espai central del pati, amb jocs que demanen molts moviments amplis, sobretot el futbol. Aquests jocs tenen l'efecte d'arraconar les nenes, i alguns nens més tranquils, als marges del pati. Per posar-hi remei, moltes escoles han decidit limitar el futbol, per exemple, a fi de trencar aquestes dinàmiques espacials, i només deixen jugar a futbol 2 o 3 dies a la setmana.

Les aules de l'escola: La diferència en l'ús de l'espai també es va poder observar en l'espai sonor, és a dir, que els nens tenen tendència a ocupar més temps de paraula a classe, parlen en un volum més alt, contesten més a les preguntes del professorat i interrompen més les nenes. El que és important d'entendre és que aquestes dinàmiques no són naturals, sinó que són el resultat d'una educació, d'unes creences, d'uns límits que els posen d'una manera o d'una altra. El professorat, sense adonar-se'n i sense voler, sol interactuar d'una

manera diferent segons el sexe de l'alumnat, i pregunten més als nens, els animen més a reflexionar, els pregunten coses més complexes, els deixen més temps per reflexionar i els deixen interrompre més, cosa que fa que els marquin menys límits en aquest aspecte. Aquests comportaments estan marcats per les concepcions que tenen les persones adultes, que marquen unes expectatives diferents per als nens que per a les nenes, tot i que inconscientment. Tenen concepcions diferents sobre el treball i les capacitats de cadascú, i reaccions diferents a la falta de disciplina, que és acceptada com a inevitable per als nens, però no per a les nenes, que són vistes més negativament que els nens quan tenen comportaments molestos, com ara fer soroll o contestar d'una determinada manera.

L'espai en família: Aquesta ocupació de l'espai físic i sonor s'hauria d'observar també a casa, per saber si s'hi produeixen dinàmiques marcades pel gènere. Pot ser que no hi hagi cap diferència, o que sigui justament la filla la que ocupa més espai que el fill. Recordem que el gènere és només un factor entre molts d'altres, i que també hem de tenir en compte l'edat i el lloc de cada infant dins la família, o les seves particularitats, entre d'altres factors. Però almenys hauríem de tenir l'honestedat de fer-ne una observació acurada. Per exemple, podríem apuntar durant unes quantes setmanes les joguines que envaeixen la sala d'estar, qui hi ha jugat i quants dies s'hi han quedat malgrat les nostres queixes; si tenim un jardí, podem observar si hi ha certs jocs que envaeixen l'espai i no permeten jugar a altres coses, com una pilota que desmunta constantment una construcció efímera, per exemple; observem el sofà a l'hora de mirar una pel·lícula, i fixem-nos en la posició del cos de cadascú; analitzem l'espai físic i acústic del sopar en família, observem si algú fa més soroll, si aconseguix atreure més l'atenció, si ocupa més espai de la taula; observem els espais de vida, com el bany, si algú es permet deixar-ho tot desendreçat o brut, de qui són els mitjons bruts que trobem al passadís, qui deixa les sabates plenes de fang al mig de la sala; observem el respecte pels espais i pels temps de cadascú.

**Diputació
Barcelona** | Àrea d'Atenció
a les Persones

Oficina de les Dones i LGTBI

Espai Francesca Bonnemaison
Sant Pere Més Baix, 7. 08003 Barcelona
Tel. 934 049 095 · Fax 934 049 086
o.doneslgtbi@diba.cat · www.diba.cat